

2 - Дарс

A horizontal row of ten empty square boxes, intended for children to draw or write in.

Калиманинг туп-ўзак ҳарфларини **аслий ҳарфлар** дейилади, ўзакка қўшилган қўшимчаларни эса **зоида ҳарфлар** деб юритилади.

Калиманинг ўзагига четдан сўз ясовчи зоида ҳарфларни қўшишдан мақсад - маънода бир-бирига яқин бўлган хилма-хил сўзларни ҳосил қилишдир. Масалан: Ҳунар - сиёҳ сўзидан сиёҳдон маъносидаги бошқа бир сўзни ясаш учун Ҳ ва Ҳ зоида ҳарфларини қўшиб Ҳунарни калимаси ҳосил қилинади.

Сарф фани бир сўздан асли маънода бир-бирига қариндош бўлган хилма-хил сўзлар ясаши ўргатадиган фандир.

Араб калималари аслий ҳарфлари сонига кўра уч ҳарфлик, тўрт ҳарфлик ва беш ҳарфлик бўлиши мумкин:

1. Сулосий (учлик): Әбділхан Әбділхан (Зайд ёзди) каби;
 2. Рубоъий (тўртлик): Әбділхан Әбділхан (Жаъфар қўнғироқ қилди) каби;
 3. Хұмосий (бешлик): Әбділхан Әбділхан (кампир) каби.

Аслий ҳарфлари бешта бўлган хумосий сўзларда тўртингчи ва бешинчи

Шундай қилиб, сулосийлар вазни фо, айн ва битта лом - [□□□□],
рубоъийлар вазни фо, айн ва иккита лом - [□□□□□□□], хумосийлар
вазни фо, айн ва учта лом - [□□□□□□□□] билан белгиланади.

Мужаррад ва мазийд

Аслий ҳарфларига четдан зоида ҳарфлар қўшилмаган сўзлар **мужаррад** (қўшимчасиз) дейилади. Агар аслий ҳарфларига зоида ҳарфлар қўшилган бўлса **мазийд** (қўшимчалик) деб аталади. Суносий, рубоъий ва хумосийларнинг ҳар бири мужаррад ва мазийд бўлиши мумкин.

Мужаррад Мазийд

Сулосий - қалам = қалам (қалам) қалам - қалам (қаламдан)

Рубоъий - Ҷонибек = Ҷонибек (булбул) Ҷонибекшоҳ = Ҷонибекшоҳ (булбулча)

Хумосий - 1000000000 = 1000000000 (түя) 10000000000 = 10000000000 (туялар)

Калиманинг олти боскичи

1. Сулосий мужаррад (с.м.)
 2. Сулосий мазийд (с.д.)
 3. Рубоъий мужаррад (р.м.)

4. Рубоъий мазийд (р.д.)
5. Хумосий мужаррад (х.м.)
6. Хумосий мазийд (х.д.)

Э с л а т м а. Тўрт ҳарфлик сўзни барча ҳарфлари аслий эканини аниқламасдан туриб рубоъий деб бўлмайди. Масалан, Ҳунарнига ва Ҳунарнига сўzlари Ҳунарнига вазnidаги рубоъий калималарга ўхшаб кўринади, лекин Ҳунарнига нинг биринчи ҳарфи зоидалигини аниқлагач, бунинг вазни Ҳунарнига эканини, ўзаги уч ҳарфлик Ҳунарнига бўлгани учун ва унга қўшимча ҳарф қўшилгани сабабли сulosий мазийд деб аталиши кераклигини билиб оламиз.

Шунга ўхшаш, кўринишда ҳаммаси бир хилда етти ҳарфлик бўлган Ҳунарнига , Ҳунарнига , Ҳунарнига сўzlари аслий ҳарфларига қараганимизда:

Ҳунарнига = Ҳунарнига (ўзаги Ҳунарнига) сulosий мазийд,

Ҳунарнига = Ҳунарнига (ўзаги Ҳунарнига) рубоъий мазийд,

Ҳунарнига = Ҳунарнига (ўзаги Ҳунарнига) хумосий мазийддир.

3 – машқ. Куйидаги сulosий мужаррад сўзларни “Мабдаъул қироат”да ўтган луғатлар бўйича мазийдларидан мисоллар келтиринг ва вазnlарини кўрсатинг. Масалан: Ҳунарнига дан , Ҳунарнига = Ҳунарнига Ҳунарнига = Ҳунарнига каби.

1) Ҳунарнига (6 Ҳунарнига (5 Ҳунарнига (4 Ҳунарнига (3 Ҳунарнига (2 Ҳунарнига

4 – машқ. Куйидаги сўзларни ёнида кўрсатилган вазнига қараб мазкур олти босқичнинг қайси биридан эканлигини айтиб беринг.

Бармоқ = Бармоқ (бармоқ) Бака = Бака (бака)

Күш ини = Күш ини (күш ини) Чумчук = Чумчук (чумчук)

Қари = Қари (қари) Стол = Стол (стол)

Хушбүй = Хушбүй (хушбүй) Хурмо пўсти = Хурмо пўсти (хурмо пўсти)

Үргимчак = Үргимчак (үргимчак) Юмалади = Юмалади (бало)

Кийик юраги = Кийик юраги (кийик юраги) Юмалади = Юмалади (юмалади)

Кўшимча дарс Ҳарфларни зоидалар

Такрорий ва ҳақиқий зоидалар

Ўзакка қўшилган зоида ҳарфлар икки турли бўлади:

1. Ўзак ҳарфларидан бирини такрорлашдан ҳосил бўлган зоида ҳарф. Масалан: “хурсанд бўлди” маъносидаги Ҳарф калимасидан “хурсанд қилди” маъносида бошқа бир сўз ясаш учун калиманинг айни бўлган Ҳарфдан яна битта қўшилади, яъни аслий ҳарф такрорланади.

Аслийни такрорлашдан ҳосил бўлган зоида ҳарфни ўша аслийни кўрсатган Ҳарф ёки Ҳарфни вазнда такрорлаш билан ифодаланади.

Хурсанд = Хурсанд (хурсанд бўлди) Ҳарф = Ҳарф (хурсанд қилди)

Билди = Билди (билди) Ҳарф = Ҳарф (билдирди)

Қ = Қ (қизил бўлди) Ҷ = Ҷ (қизарди)

Ҷ = Ҷ (букчайди) Ҷ = Ҷ (букри бўлди)

2. Четдан бошқа ҳарфларни қўшишдан ҳосил бўлган зоида ҳарфлар. Бу турдаги зоидалар вазнда ўзи бўйича кўрсатилади.

Ҷ = Ҷ (бурди) Ҷ = Ҷ (бурилди)

Ҷ = Ҷ (кечирди) Ҷ = Ҷ (кечирим сўради)

Калималарнинг ўзагига четдан қўшилган зоида ҳарф ушбу ўн ҳарф жумласидан бўлиши керак: Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ . Бу ўн ҳарф Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ ёки Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ иборасида жамланган.

5 – машқ. Куйидаги аслий ҳарфлари кўрсатилган сўзларни ёнидаги вазнларга солинг.

Сулосий (с):

1. Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ : Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ

2. Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ : Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ

3. Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ : Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ Ҷ

Рубоъий (р):

1. Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин : Ҳ
2. Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин : Ҳ

6 – машқ. Куйидаги сўзларнинг вазнларини аниқланг ва зоидаларини қизил қалам билан ёзинг.

- c) Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин
- p) Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин
- x) Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин

Мустақил ўқиш учун Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин

1. Агар калиманинг аслий ҳарфларидан бири олиб ташланган бўлса, вазнда ҳам ушбу ҳарфни кўрсатган ҳарф олиб ташланади:

Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ō Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин ёки = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ō Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин ёки Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ō Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин =

2. Агар калиманинг ҳарфлари ўрни алмашган бўлса, вазнда ҳам алмаштириб кўрсатилади:

Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ō Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин (биринчи)

Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин Ō Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин = Ҳарфларни тақдизлаштиришадан кийин

(камонлар)

ҲҶАҲҲАҶъ = ҲҶАҲҲАҶъ О ҲҶАҲҲАҶъ ҲҶ О ҲҶАҲҲАҶъ = ҲҶАҲҲАҶъ
(кийиклар)